

Māra Līce

Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija, Latvija

MĒRĶTIECĪBAS UN SASNIEGUMU MIJSAKARĪBA SKOLAS PEDAGOĢISKAJĀ PROCESĀ

Abstract

Correlation between ambition and achievements in school pedagogical process.

Estimating the impact of purposefulness on successfulness, effective work and formation of successful career, I provide a structural model of formation of a pupil's purposefulness in my article. It gives the scheme of a way a pupil can become a successful person if he is aware of his goals and is ready for an action both in a psychological and practical way, as well as if more appropriate means have been used and incessant analysis of his own work and self-regulation have been made to achieve settled goals. Promoting the formation of purposefulness in each youngster in the frames of pedagogical process at school helps to encourage their successfulness in life activities as well as to accomplish the educational goals which are aimed at forming competitiveness and independent personality in an integrated society, meanwhile preserving their culture, values and autonomy.

Conclusions: If a pupil is purposeful and perceives learning process as a professional activity, his/ her adaptation for life activity and professional career will not be necessary and his achievements of life will be faster and higher.

Good academic success that is promoted by the effort of will and mind along with permanent self-development has a positive influence upon the process of achieving success in the professional field.

The interchange between purposefulness and achievements of a pupil proceed in a more successful way if: a pupil realizes the aim and develops his/ her skills in order to achieve it and to provide success in activity; within a pedagogical process a teacher provides learning materials for the pupils to stimulate (create) and develop the need among them to achieve success; a pupil (independently and with certain responsibility) develops his/ her own value system and goals.

Atslēgas vārdi: mērķtiecība, sasniegumi, motivācija, pašregulācija

Aptaujājot mūsdienu pusaudžus un jauniešus, visdrīzāk nebūs neviens, kurš nevēlētos būt sekmīgs un panākumiem bagāts cilvēks. Gandrīz ikvienam ir kādas vēlmes vai mērķi, kurus vēlētos dzīvē sasniegt. Turklāt visi apzinās, ka, lai savus mērķus sasniegtu, uz tiem jāvirzās un tam ir nepieciešamas gan zināšanas, gan uzņēmība, gan pietiekoši liela mērķtiecība.

Lai arī informācijas piekļuve un mācīšanās iespējas šodien ir neierobežotas, analizējot skolēnu mācīšanos ir vērojams paradokss jeb pretruna ar ko sastopas šodienas skola un skolotāji. Skolēni atzīst un novērtē izglītības nozīmīgumu un vērtību, piešķir tai lielu nozīmi saistībā ar panākumu gūšanu dzīvesdarbībā un sekmēm karjerā, tomēr viņu mācību motivācija ir zema un mācīšanās pasīva. Arī pēc LR IZM darba grupas veiktā pētījuma apstiprinās, ka jo īpaši sākot ar septīto klasi, motivācija mācīties skolēnos strauji samazinās: vairāk nekā 50 % skolēnu motivācijas nav vai arī tā ir negatīva, savukārt, mērķtiecīgi zināšanas apgūst tikai 10–30 procentu skolēnu.

Novērtējot mērķtiecības esamības ietekmi uz sekmīgumu, rezultatīvu darbību un veiksmīgas karjeras veidošanu, darbā analizēju sekmīguma noteicošos faktorus, kā arī piedāvāju modeli apzinātai mērķtiecības sekmēšanai katrā jaunietī skolas pedagoģiskā procesa ietvaros,

tādejādi, gan veicinot sekmīgumu darbībā, gan ļaujot realizēties izglītības mērķiem, kuri virzīti uz konkurētspējīgas, patstāvīgas personības veidošanos integrētā sabiedrībā, tai pat laikā, saglabājot savu kultūru, vērtības un autonomiju.

Mērķtiecība ir svarīgākā personības gribas īpašība, kas izpaužas prasmē izvirzīt sev mērķi. Mērķtiecīgs cilvēks var patstāvīgi un dziļi apzināt un analizēt savu motivāciju un vajadzību sfēru, savas vēlmes pieskaņot savām zināšanām, prasmēm, spējām, un iespējām. Mērķtiecība izpaužas prasmē savu darbību organizēt tā, lai secīgi tuvotos mērķa sasniegšanai. (Hemov 1997: 428). Darbības regulācija ar gribas palīdzību ir apzināta, pastarpināta ar mērķiem un motīviem, kur priekšmetiskā darbībā notiek stāvokļa mobilizācija vajadzīgajā aktivitātes režīmā, virzienā un koncentrācijas pakāpē. (Hemov 1997: 429).

E.D.Heggstads un R.Kanfere apgalvo, ka cilvēkiem ir atšķirīga mērķtiecīguma pakāpe. Cilvēki ar izteiktu mērķtiecīgumu biežāk pakļauj sevi dažādiem pārbaudījumiem un vairāk uzdrīkstas iziet uz risku. Viņi veiksmīgāk tiek galā ar problēmsituācijām, grūtību pārvarēšanu un prasmīgāk izmanto dzīves pieredzi jaunās, nestandarta situācijās. (Heggstad, Kanfer 2000).

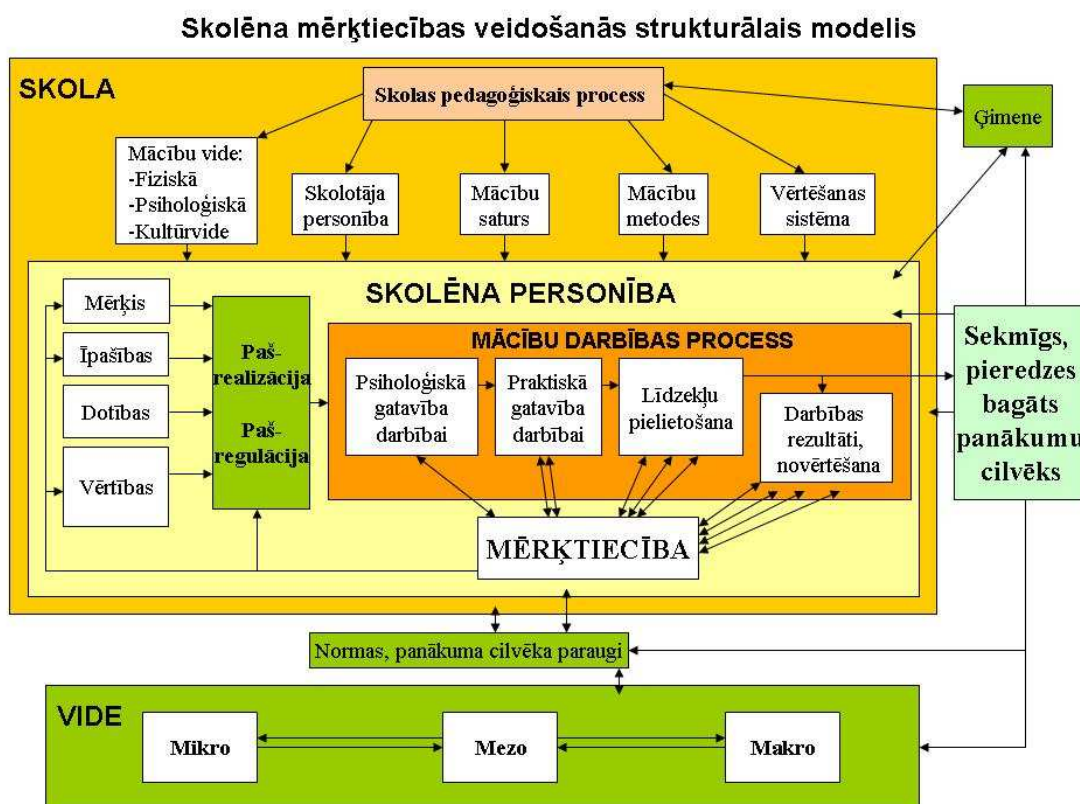
Mērķtiecīgi cilvēki sasniedz iecerētās virsotnes un realizē savas iespējas un mērķus. Tomēr sekmīguma nodrošināšanai ir nepieciešama nepārtraukta savas darbības analīze un apzināta pašregulācija darbības procesā. Jāspēj izvērtēt faktori, kuri sekmēs vai kavēs mērķu sasniegšanu, ir jāizvēlas atbilstošākie līdzekļi un metodika darbībai, kā arī ir jābūt psiholoģiski un praktiski nobriedušam realizēt uzstādītos mērķus.

Bez pašregulācijas mērķtiecīgā dzīvesdarbībā sekmes un panākumi ilgtermiņā netiks nodrošināti. Jo attīstītāka ir personības pašregulācija, jo veiksmīgāk un efektīvāk norit personas pašrealizācija dzīvesdarbībā.

Pamatojoties uz literatūras analīzi ir izstrādāts sekmīga cilvēka mērķtiecības veidošanās strukturālai modelis (skat.1.att.), kur dažādu faktoru un nosacījumu ietekmē, pie mērķtiecības darbības ir panākams rezultāts – sekmīgs, pieredzes bagāts panākumu cilvēks.

Mērķtiecība, kā viena no būtiskākajām personības kvalitātēm, veidojas profesionāli organizētā pedagoģiskā procesā, īstenojot pedagoga izvirzītos (nedefinētos) mērķus, pedagoga iniciētos (nenodefinētos) mērķus, vecāku izvirzītos un personiskos mērķus.

Pedagoga profesionālais uzdevums ir izvirzīt un iniciēt katram audzēknim mērķus, kuri atbilst viņa individuālajām vērtībām, personiskajām īpašībām, dotībām, individuālajiem dzīves mērķiem un darbības motīviem. Šāda pieeja sekmēs audzēkņa mērķtiecības veidošanos.

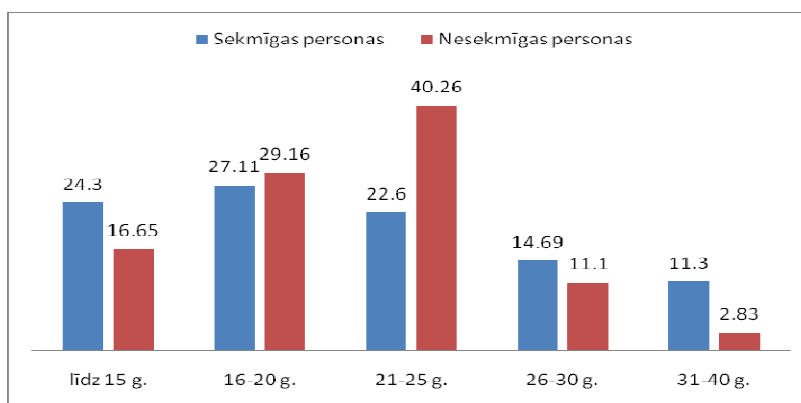
Lai pārbaudītu un precizētu teorētiskā pētījuma rezultātā izveidoto modeli, ir veiktas sekmīgu un nesekmīgu personību strukturētas intervijas. Veicot interviju rezultātu kontent-analīzi, gūta rezultātu interpretācija, sistematizācija, klasifikācija un kodifikācija. Kvalitatīvā pētījuma rezultāti apstrādāti SPSS programmā, iegūstot kvantitatīvus pētījuma rezultātus.

Empīriskais pētījums ir veikts ar mērķi noskaidrot sekmīgumu ietekmējošos faktoros, tādēļ izvēlētās 2 atšķirīgas mērķa grupas, kurām tika uzdoti identiski jautājumi. Respondenti bija: 200 sekmīgi, sasniegumiem bagāti cilvēki (turpmāk - „sekmīgi cilvēki”) un 85 cilvēki, kuri vairāk kā gadu ir bezdarbnieki un kuri joprojām nevar atrast sev darbavietu, pastāvīgus ienākumus (turpmāk - „nesekmīgi cilvēki”). Augsti panākumi tika novērtēti pēc 3 kritērijiem. Par sekmīgu cilvēku tika uzskatīti tie respondenti, kuri atbilda vismaz diviem no 3 izvirzītajiem kritērijiem: viņš ir atzīts profesionālis (savu profesiju pārzina līdz niansēm + patstāvīgi pilnveidojas + nodod savu pieredzi citiem); viņš ieņem ievērojamu stāvokli sabiedrībā (iemantojis daudzu cilvēku vai organizācijas uzticību + vēlēts vai nozīmēts amats+ ir nozīmīgi ieguldījumi sabiedrības vai organizācijas labā); viņš ir turīgs (ir nekustāmie īpašumi + gada ienākumi pārsniedz 15000 Ls + investē līdzekļus).

Analizējot empīriskā pētījuma rezultātus, uz jautājumu „Kopš kura vecuma personība apzināti veicināja savas karjeras izaugsmi?” (skat.2.att.), redzams, ka 24.3% no sekmīgo cilvēku respondentu grupas, savu karjeru ir sākuši apzināti veidot jau agri - pamatskolas laikā. No tā var secināt, ka jau skolas laikā dzīvesdarbībā sekmīgie cilvēki ir skaidri apzinājušies, ko vēlas un mērķtiecīgi virzījušies uz nospraustā mērķa sasniegšanu.

2.attēls, avots: autore

Vecums, kopš kura apzināti virzīta savas karjeras izaugsme (procentos)

Sekmes un panākumus dzīvesdarbībā lielāka iespēja panākt ir tiem, kuri darbu pie karjeras veidošanas uzsāk jau skolas laikā, nevis sāk par to domāt tikai pēc skolas absolvēšanas.

Tādēļ būtiski, lai skolas pedagoģiskajā procesā uzmanība tiktu veltīta pusaudžu vērtību, vēlmju apzināšanai un nākotnes plānošanai. Jo skaidrāk pusaudzis – jauniešs apzināsies ko vēlas darīt pēc skolas beigšanas, jo mērķtiecīgāka un apzinīgāka būs viņa attieksme pret mācībām. Tā kā pusaudžu vecumposmā notiek intensīva pašregulācijas līmeņa attīstība, izteikti parādās personības refleksijas spējas, apzināta savas uzvedības un darbības analīze (Geidžs, Berliners 1999). Pusaudzis cenšas saprast sevi, sāk apzināties savus pārdzīvojumus un salīdzina tos ar citu pārdzīvojumiem. Šajā vecumā pieaug realitātes un iespēju apzināšanās (Моросанова, Коноз 2000). Pēc E.Ēriksona šim attīstības posmam raksturīgākais ir identitātes sajukums un pusaudzi nodarbina jautājumi: „Kas es esmu? Kas es būšu?” (Eriksons 1998). Iepazīstot sevi un savas individuālās vajadzības, pusaudzis kļūst mērķtiecīgāks, sāk izstrādāt savu pašregulācijas stilu, kas palīdz pieņemt efektīvākus lēmumus, organizēt savu darbību un izstrādāt optimālākos paņēmienus, lai sasniegtu savus mērķus.

Tomēr ir skolēni, kuri apgalvo, ka nezina, kāpēc viņi dzīvo, kurp ir jātiecas un kādi ir viņu dzīves mērķi. Tad pirmais uzdevums, kurš skolotājam risināms, ir – palīdzēt skolēnam noteikt viņa dzīves mērķi un izprast savu vienreizību un neatkārtojamību. (Gudjons 2007) Gēte labi paskaidroja, kā šo uzdevumu izpildīt: “Kā iepazīt mums sevi? Domājot – nekad, bet darot.

Cenšaties pildīt savu pienākumu un drīz jūs sapratīsiet kas jūs esiet. Bet kas tad ir jūsu pienākums? Prasības, kuras izvirza jums katra diena.” (citēts pēc Райгородский 1999).

Skola sekmējot skolēnu gatavību dzīvesdarbībai, pedagoģiskā darbībā iespaido cilvēka iekšējo dzīvi – "galvenām kārtām mācību procesā un tikai netieši caur skolas dzīves iekšējo un ārējo iekārtu un caur skolotāja paša tieši personīgiem iespaidiem", piezīmē A. Dauge. Tieši viņš aktualizē izcilā pedagoga Pestalocija uzskatu, ka skološanas darbā svarīga holistiskā pieeja – māca un mācās viss cilvēks, ne kāda tā "daļa". (Dauge 1928).

Skolēnu mērķtiecība un gatavība dzīvesdarbībai veidojas, ja mācīšanās ir organizēta kā skolēna personīgi nozīmīga un reāla dzīvesdarbība. Audzēkņa aktivitāte, patstāvība un atbildība veidojas, ja tiek piedāvāta mācību satura un metožu brīva, bet motivēta izvēle. Gatavības dzīvesdarbībai veidošanās procesa nozīmīgs pedagoģisks līdzeklis ir skolotāja un audzēkņa mijiedarbība mācību procesā.

Motivēta un mērķtiecīga mācīšanās sekmē panākumus dzīvesdarbībā, jo veicina patstāvību un radošu spēju attīstību. (Maslo 2003:40,54) Patstāvība nozīmē skolēnu spēju rīkoties pietiekoši aktīvi bez citu palīdzības, balstoties uz savu pieredzi. Savukārt aktīva iesaistīšanās mācību procesā veido priekšnoteikumus radošu spēju un pieredzes attīstībai. Radošas spējas izpaužas arī kā personības spēja atbilstoši sabiedrības vajadzībām un personīgiem mērķiem mainīt savas dzīvesdarbības noteikumus un attieksmes. Patstāvības attīstību pedagoģiskajā procesā veicina skolēnu patstāvīgu rīcības plānu izstrādes prasmju un iemaņu veidošanās, prasmes uzdevuma atrašanās un realizācijā, atbildes uz jautājumiem “kas?”, “kāpēc?” un “kā?”, prasmes pareizi izpildīt darbības, atrast līdzekļus to veikšanai. Patstāvība veidojas, ja pedagoģiskajā procesā tiek apgūtas gan noteiktas zināšanas, prasmes un iemaņas, gan arī tiek radītas iespējas iegūt personīgās darbības radošu pieredzi.

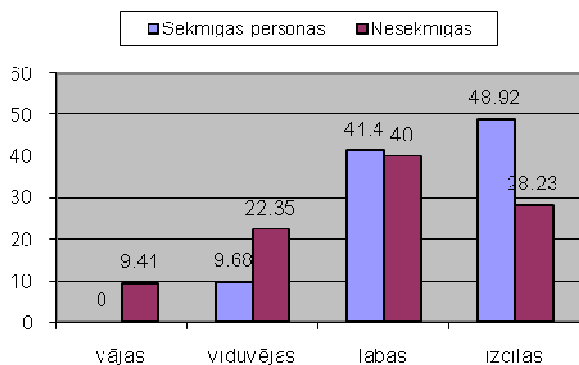
Mācīšanās process pozitīvi ietekmē skolēnu sekmīgu dzīvesdarbību, ja tas ir patstāvīgs, dod viņiem iespēju darboties, uzkrāt pieredzi, ne tikai gatavoties dzīvesdarbībai, bet arī dzīvot šeit un tagad. Personīga darbības un saskarsmes pieredze, apmierinājums par personības izaugsmi, jaunām zināšanām un prasmēm, personīgiem sasniegumiem ir skolēna dzīvesdarbības (pašrealizācijas) pamatveids. Mācīšanās process ir viens no dzīvesdarbības veidiem, kurš paver iespējas:

- audzēkņiem brīvprātīgi izvēlēties mācību līdzekļus un aktivitātes, attīstot gatavību dzīvesdarbībai (patstāvību, atbildību, sociālo un darbības pieredzi);
- padziļināt un paplašināt audzēkņu personīgo darbības radošo pieredzi;

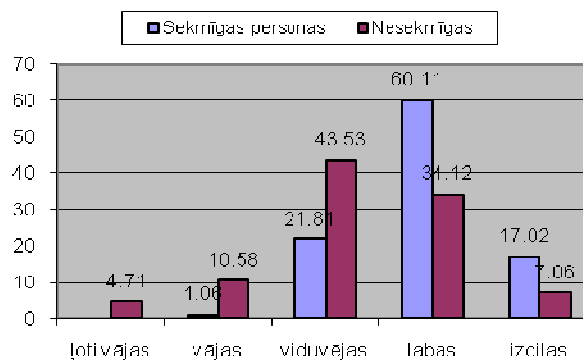
- attīstīt audzēkņu un skolotāju, audzēkņu - audzēkņu mijiedarbību.

Pārdomāts un uz skolēnu pašpilnveidi orientēts pedagoģiskais process veicina arī skolēnu sekmes. Ņemot vērā empīriskā pētījuma rezultātus, ka sekmīgie cilvēki savu interešu un darbības jomu apzinās jau salīdzinoši agri, jautājums respondentiem par sekmēm tika uzdots atsevišķi gan par priekšmetiem, kuri ir saistīti ar izvēlēto dzīves, interešu un darbības jomu (skat.3.att.), gan atsevišķi par visiem pārējiem mācību priekšmetiem (skat.4.att.).

3.attēls, avots: autore
Skmīgu un nesekmīgu cilvēku sekmju atšķirības skolā priekšmetos, kuri atbilst dzīves aicinājumam (procentos)

4.attēls, avots: autore
Skmīgu un nesekmīgu cilvēku sekmju atšķirības skolā pārējos priekšmetos (procentos)

Pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības abām respondentu grupām, analizējot datus par sekmēm priekšmetos, kuri ir saistīti ar viņu dzīves aicinājumam atbilstošo darbības jomu (skat.3.att.). 4.attēlā redzams, ka augstu panākumu cilvēkiem skolā arī priekšmetos, kuri nebija saistīti ar viņu aicinājumu un interesējošo darbības sfēru, sekmes bija labākas, salīdzinot ar bezdarbnieku sekmēm.

Vaicājot par to, kā mācības skolā tika uztvertas, 17.6% nesekmīgās personības mācības skolā raksturoja kā *nepatīkamu rutīnu*, sekmīgās personības – 4.5%. Tas nozīmē, ka starp nesekmīgām personībām ir bijušas 4 reizes vairāk nelaimīgu skolēnu. Savukārt, kā *pašapliecināšanās iespēju* redzēja 18.5 % sekmīgo personību un tikai 3.5% nesekmīgu personību. Iespējams tas skaidrojams ar nepietiekamām dotībām, kādēļ mācības reāli nepadodas, nerada gandarījumu un nerodas iespēja pašapliecināties ar labām sekmēm, bet iespējamas, ka tas saistīts ar ģimenes vērtību sistēmu, kurā labai izglītībai nav primāra vieta.

Par svarīgākajām īpašībām panākumu gūšanai gan skolā, gan profesionālajā sfērā abas respondentu grupas nosauca *mērķtiecību, neatlaidību, gribasspēku*. Kā nākamās svarīgākās tika minētas *gudrība, prāts, zinātkāre, pieredze*. Interesanta atšķirība starp abām grupām bija pie

īpašības *draudzīgums*, kuru 15,3% nesekmīgas personas minēja kā būtisku, kamēr sekmīgas personības *draudzīgumu* minēja tikai 1,5% gadījumos. *Draudzīgums* varētu interpretēt kā draugu palīdzību mācībās, sportā, nošpikošanā. Ticami, ka tas ir arī draudzība ārpuskolas aktivitātēs – balles, laika pavadīšana, iedzeršana.

Analizējot šos un citus atšķirīgos rezultātus starp abām respondentu grupām un izvērtējot viņu panākumus jaunībā un tagad, varu secināt, ka mācību motivācija, kas izpaužas arī mērķtiecīgā darbībā ir lielā mījksakarībā ar skolēna tālākajiem sasniegumiem un panākumiem viņa personīgajā un profesionālajā dzīvesdarbībā. Tādējādi, manuprāt, būtiski ir veicināt skolēnos apzinātu mērķtiecību un motivāciju mācīties, kā arī atrast motivāciju bremsējošos cēloņus un novērst tos, kuri ir maināmi skolas un skolotāju kompetences ietvaros.

Pedagoģiskajā procesā nepieciešams atklāt mācīšanās motīvus, noskaidrot to jēgu skolēnu izpratnē un noteikt piemērotākos mācību līdzekļus, lai sasniegtu nepieciešamo izglītības kvalitāti. Lai nezustu saikne starp skolēnu un skolotāja izvirzīto uzdevumu, jācenšas skolēniem paskaidrot, kam noderīgi ir veicamie uzdevumi un kā šie uzdevumi sagatavo viņus citu darbu veikšanai un kāpēc tie ir svarīgi un interesanti. Skolotājam ir meklējami tādi veidi un metodes, kā katram skolēnam motivēt sevi un mērķtiecīgi virzīties uz sasniegumiem. Ja skolēniem mācīšanās process ir apzināts kā sev nozīmīgs darbības procesu, tad mācīšanās iegūst personīgu jēgu. Mērķtiecība un motivācija ir ceļš uz sasniegumiem, tai skaitā arī uz pedagoģiskiem sasniegumiem. Pedagoģiskajā procesā motīva un mērķa attieksmes veido mācīšanās jēgu skolēna izpratnē. Mācīšanās jēga ir skolēna subjektīvā attieksme pret mācīšanos (Burdjē 2004).

Pedagoģiskajā procesā radāmi tādi apstākļi, lai skolēns mācību darbībā iegūtu personisku jēgu un tā kļūtu par viņa vispusīgas attīstības avotu. Ar visiem iespējamiem veidiem bērnos veicināma dedzīga tieksme pēc zināšanām un pēc mācīšanās, t.i., veidojama pozitīva attieksme uz sasniegumiem (Zusāne 2000).

Secinājumi

- Jo attīstītāka ir personības mērķtiecība un pašregulācija, jo veiksmīgāk un efektīvāk norit personas pašrealizācija dzīvesdarbībā, gūstot gandarījumu un sekmes tajā.
- Skolotājam jāpalīdz skolēnam noteikt viņa dzīves mērķi un izprast savu vienreizību un neatkārtojamību.
- Balstoties uz to, ka sekmīgi cilvēki savus mērķus izvirzījuši jau pusaudžu vecumā un šajā vecumposmā notiek intensīva pašregulācijas līmeņa attīstība, mērķtiecīgai un sekmīgai dzīvesdarbības nodrošināšanai ir nepieciešams organizēt tādu mācīšanās un audzināšanas procesu, kas attīsta skolēna mērķtiecību un pašregulācijas prasmes.

- jo agrāk cilvēks sāk apzināti virzīt savas karjeras izaugsmi un jo ilgāka ir viņa profesionālā aktivitāte, jo lielākus panākumus viņš gūst.
- skolotāja darbības satura komponente ir pusaudžu fiziskās, psihiskās un sociālās attīstības diagnosticēšana, lai mērķtiecīgi sekmētu pusaudžiem aktuālu pašattīstības vajadzību apmierināšanu un veicinātu pašregulācijas un pašaudzināšanas prasmju attīstību. (Špona, Čamane, 2009: 64, 74)
- Sasniedzot sev nozīmīgus mērķus, tiek nodrošināta gan cilvēka vajadzību apmierināšana, gan gūtas pozitīvās emocijas, kas ļauj darboties ātrāk un kvalitatīvāk.
- Ja cilvēks mācās no pieredzes, pašregulē savu darbību uz sevis pilnveidi un mērķtiecīgi realizē savus mērķus, tad neizbēgami tiks sasniegti panākumi dzīvesdarbībā.
- jo cilvēkam ir lielāka motivācija gūt panākumus, jo lielākus panākumus viņš sasniedz
- sekmīgumu veicina vēlme pastāvīgi attīstīties
- labas akadēmiskās sekmes, ko veicina prāta un gribas piepūle, pastāvīga pašattīstība, pozitīvi ietekmē panākumu gūšanas procesu profesionālajā sfērā
- sekmīgumu veicina savu iekšējo rezervju izmantošana, pastāvīga pašattīstība, virzīšanās uz priekšu.

Ieteikumi skolotājiem un vecākiem

- iespējami agri veidot jaunietī mērķtiecību, ambīcijas un īpašības, kuras nepieciešamas mērķu sasniegšanai.
- Īpašu uzmanību veltīt bērna vērtību sistēmas izveidei, kurā gudrībai un izglītībai ir nozīmīga loma.
- orientēt, mācīt un pieradināt bērnus veikt darbus un gūt panākumus patstāvīgi, bez citu palīdzības.
- izprast bērna reālo iespēju līmeni dažādās dzīves un potenciālās darbības jomas un palīdzēt viņam veidot adekvātu pretenziju līmeni katrā no šīm dzīves jomām.
- pielikt profesionālas pūles, lai katrs bērns uztvertu mācības skolā kā prieku, baudu nevis kā rutīnu un lai katrs skolēns mācoties skolā varētu pašapliecināties.
- skolas pedagoģiskajā procesā īpaša uzmanība jāpievērš *mērķtiecības, neatlaidības, uzņēmības, izlēmības, zinātkāres, erudīcijas, paškritikas* pilnveidošanai.
- audzināt bērnā laika vērtības izpratni, jāizskaidro cilvēka profesionalitātes līmeņa un tās iegūšanai veltītā laika tiešo sakarību, jā māca mērķtiecīgi plānot savas dzīves laiks, jā māca neatlaidīgi īstenot šis plānojums.

- ar profesionāli atbilstošām metodēm un paņēmieniem mācīt neveiksmju gadījumā nemeklēt vainīgos un nenolaist rokas, bet analizēt situāciju, uzņemties atbildību un, mācoties no neveiksmēm, mēģināt atkal un atkal virzīties uz mērķi.

Bibliogrāfija

1. Burdjē, P. (2004) *Praktiskā jēga*. Rīga: Omnia mea.
2. Dauge, A. (1928) *Audzināšanas ideāls un īstenība*. Cēsis: O. Jēpes apgāds.
3. Eriksons, E.H. (1998). *Identitāte: jaunība un krīze*. Rīga: Jumava.
4. Geidžs, N. L., Berliners, D. C. (1999) *Pedagoģiskā psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC
5. Gudjons, H. (2007) *Pedagoģijas pamatatziņas*. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC.
6. Heggstad, E.D., Kanfer R. (2000) Individual differences in trait motivation: Development of the motivational trait questionnaire. *International Journal of Educational Research*, Vol. 33: 751 -776.
7. Maslo, E. (2003) *Mācīšanās spēju pilnveide*. Rīga: RaKa.
8. Špona, A., Čamane, I. (2009). *Audzināšana/ pašaudzināšana*. Rīga: RaKa.
9. Zusāne, A. (2000) Jana Amosa Komenska idejas Latvijā. Rīga: RaKa.
10. Моросанова В. И., Коноз Е. М. (2000) Стилевая саморегуляция поведения человека. *Вопросы психологии*. № 2: 118-127.
11. Немов Р.С. (1997) *Психология* (книга 1). Москва: ВЛАДОС.
12. Райгородский, Д. Я. (1999) *Психология личности*. Том 1. Самара: Издательский дом "БАХРАХ".